

چکیده

در شماره قبل ضمن بیان کلیاتی پیرامون مطالعات تطبیقی، عملکرد آماد و پشتیبانی در حوادث زلزله رودبار و بم تبیین و مورد ارزیابی قرار گرفت. در این شماره ابتدا به بررسی مدیریت بحران کشور پرداخته شده و قوانین موجود در خصوص وظایف عوامل امدادی خصوصاً سپاه پاسداران در مراحل مختلف بحران بیان گردیده است. در ادامه، مدیریت بحران و چرخه آن در مراحل مختلف مورد بررسی قرار گرفته و چگونگی برنامه‌ریزی مقابله با بحران و نکات قابل توجه و مهم در مراحل مختلف آن به تفصیل مورد اشاره قرار می‌گیرد.

۱- بحران و مدیریت بحران

برنامه‌ریزی، سازماندهی، تشکیلات، رهبری و کنترل استوار است. بنابراین، مدیریت بحران علمی کاربردی است که به وسیله مشاهده بحرانها به گونه یکپارچه و به هم پیوسته و تجزیه و تحلیل آنها در جستجوی یافتن ابزارهایی است که به وسیله آن بتوان از بروز بحرانها پیشگیری نموده و یا در صورت بروز آن در خصوص کاهش آثار آن و آمادگی لازم امداد رسانی سریع و بهبودی اوضاع اقدام نمود.

بشر در سیر تاریخی خود همواره با بحران‌های مختلف روبرو بوده است. خسارات و صدمات ناشی از آن را تحمل کرده و به مرور زمان و با تمهیدات لازم بار صدمات آن را کاهش داده است، اما این بحرانها همچنان زندگی بشری را تهدید می‌کند.

۱-۱- بحران

در تعریف بحران از مفاهیم مختلفی استفاده می‌شود که موارد زیر را در برمی‌گیرند:

- اختلال در روند طبیعی زندگی
- فاجعه انسانی مانند فوت، آسیب‌پذیری، بیماری و...
- آثار ناگوار مخرب بر تشکیلات اجتماعی مانند از بین رفتن سامانه‌های دولتی، خانه‌ها، اماکن عمومی و...
- اختلال در تأمین نیازهای مردمی مانند سرپناه، غذا، پوشاک، کمک‌های پزشکی و درمانی و...

با توجه به این مفاهیم بحران را می‌توان این‌گونه

تعریف کرد:

«حادثه‌ای که به طور طبیعی و یا به وسیله بشر به طور ناگهانی و یا به صورت فزاینده به وجود آید و سختی و مشقتی را به جامعه انسانی تحمیل نماید که جهت برطرف کردن آن نیاز به اقدامات اساسی و فوق‌العاده باشد».

۱-۲- مدیریت بحران

با توجه به تعریف و مفهوم بحران، بدیهی است که مدیریت بحران در برگیرنده یک سری عملیات و اقدامات پیوسته و پویا و بر پایه فرآیند مدیریت شامل

مدیریت بحران علمی کاربردی است که به وسیله مشاهده بحرانها به گونه یکپارچه و به هم پیوسته و تجزیه و تحلیل آنها در جستجوی یافتن ابزارهایی است که به وسیله آن بتوان از بروز بحرانها پیشگیری نموده و یا در صورت بروز آن در خصوص کاهش آثار آن و آمادگی لازم امداد رسانی سریع و بهبودی اوضاع اقدام نمود.

۱-۳- مدیریت بحران در کشور

در ساختار مدیریتی کنونی کشور، مسأله مدیریت بحران فقط در مقوله امداد و نجات و بازسازی مطرح شده است، هر چند که در این زمینه نیز انسجام مناسبی وجود ندارد و به مباحثی همچون پیشگیری، کاهش خطرات و.... در قالب یک تشکیلات منسجم عنایت نشده است.

از آنجا که هر بحران دارای آثار و عوارض گسترده‌ای برای کشورها، دولتها، سازمانها و مردم آن

دارد، مقابله به موقع و پرتوان با هر سانحه یکی از عوامل مهم کاهش و محدودکننده آثار و عوارض آن به شمار می‌آید. در این میان همه نقش دارند اما مقابله اصلی و هدایت و مدیریت آن بر عهده دولت‌هاست. دولت‌ها موظفند ضمن ایجاد آمادگی از قبل، زمینه اداره مهار بحران را مانند سایر مسئولیت‌های خود به نحو احسن انجام دهند و این عمل میسر نمی‌شود مگر اینکه این آمادگی، لوازم و قوانین خود را داشته باشد.

۱-۴- تشکیلات حوادث طبیعی و غیر مترقبه کشور

براساس آیین‌نامه تشکیلات حوادث طبیعی و غیرطبیعی کشور، به منظور اعمال ضوابط و پیشگیری و کنترل وقوع حوادث و بازسازی مناطق آسیب‌دیده شورای عالی پیشگیری و کاهش صدمات ناشی از حوادث غیر مترقبه و بازسازی مناطق آسیب‌دیده تشکیل می‌شود. این شورا به ریاست وزیر کشور با عضویت وزرای جهاد کشاورزی، نیرو، راه و ترابری، مسکن و شهرسازی، بازرگانی، بهداشت و درمان و آموزش پزشکی، دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و رؤسای جمعیت هلال احمر و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی تشکیل می‌شود. دبیرخانه شورای عالی در وزارت کشور خواهد بود و در هر استان شورایی به نام شورای استان تشکیل می‌گردد.

عمده وظایف این شورا تعیین محدوده و وظایف و مسئولیت هر یک از دستگاه‌های اجرایی در رابطه با طرح‌های اجرایی پیشگیری، امداد و نجات، بازسازی و جبران صدمات ناشی از حوادث و بررسی و تصویب طرح‌های جامع منطقه‌ای است. شورای استان نیز به منظور پیشگیری و کاهش صدمات، امداد و نجات و بازسازی مناطق آسیب‌دیده از حوادث طبیعی و غیر مترقبه با حضور اعضای متناظر شورای عالی در سطح استان و به ریاست استاندار تشکیل می‌شود.

این شورا دارای دو ستاد است که عبارتند از: ستاد پیشگیری و بازسازی و ستاد امداد و نجات که هر کدام دارای شرح وظایف بوده و با تشکیل جلسات و تعیین

راهکارها به انجام وظایف محوله اهتمام می‌ورزند، اما در این میان ستاد امداد و نجات استان است که فعالیت بیشتری دارد که عمدتاً در زمان وقوع بحران است.

۱-۵- استانهای معین در زمان وقوع حوادث طبیعی و غیرمترقبه

به منظور تسریع در عملیات امدادرسانی به استانهای حادثه دیده برای هر یک از استانهای کشور استان‌های هم‌جوار آنها موظف به امدادرسانی سریع شده‌اند که به استانهای معین شناخته می‌شوند فهرست استانهای معین کشور به شرح ذیل می‌باشد:

جدول ۱- فهرست استانهای معین در زمان وقوع حوادث

طبیعی و غیرمترقبه

ردیف	نام استان	نام استانهای معین
۱	سیستان و بلوچستان	خراسان، کرمان، یزد، هرمزگان
۲	خراسان	سمنان، مازندران، یزد، کرمان
۳	کرمان	یزد، فارس، خراسان، هرمزگان
۴	هرمزگان	کرمان، فارس، بوشهر، سیستان و بلوچستان
۵	بوشهر	فارس، کهکیلویه و بویراحمد، خوزستان، هرمزگان
۶	کهکیلویه و بویراحمد	فارس، بوشهر، اصفهان، چهارمحال بختیاری، ایلام، بوشهر
۷	خوزستان	فارس، بوشهر، اصفهان، چهارمحال و بختیاری، ایلام، بوشهر
۸	چهار محال بختیاری	اصفهان، کهکیلویه و بویراحمد، خوزستان
۹	ایلام	باختران، لرستان، ایلام
۱۰	لرستان	خوزستان، اصفهان، مرکزی، ایلام، همدان، باختران
۱۱	باختران	همدان، کردستان، لرستان، ایلام
۱۲	همدان	باختران، مرکزی، زنجان، لرستان، کردستان
۱۳	کردستان	باختران، مرکزی، زنجان، لرستان، کردستان
۱۴	زنجان	کردستان، آذربایجان شرقی، مرکزی، همدان، تهران
۱۵	آذربایجان شرقی	گیلان، زنجان، آذربایجان غربی، کردستان
۱۶	آذربایجان غربی	گیلان، کردستان، آذربایجان شرقی، زنجان
۱۷	گیلان	مازندران، آذربایجان شرقی، زنجان، تهران
۱۸	مازندران	سمنان، تهران، خراسان، گیلان
۱۹	سمنان	مازندران، خراسان، تهران

۲۰	مرکزی	زنجان، اصفهان، تهران، لرستان، همدان
۲۱	تهران	اصفهان، مرکزی، سمنان، گیلان، مازندران
۲۲	تهران	اصفهان، مرکزی، سمنان، مرکزی، کرمان، لرستان
۲۳	یزد	کرمان، اصفهان، فارس
۲۴	فارس	بوشهر، یزد، اصفهان، کرمان، هرمزگان، کهگیلویه و بویراحمد

توضیح: تغییرات جدید تقسیمات کشوری در این فهرست لحاظ نشده است.

۲- قانون تشکیل کمیته ملی کاهش اثرات بلایای طبیعی

دولت جمهوری اسلامی برای کاهش اثرات نامطلوب بلایای طبیعی براساس قانون تشکیل کمیته ملی کاهش اثرات بلایای طبیعی مصوب مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۷۰ اقدام به تشکیل این کمیته نمود که به موجب قانون به منظور مبادله اطلاعات، مطالعه، تحقیقات علمی و پیدا کردن راه کارهای مشخص جهت پیگیری و کاهش اثرات بلایای طبیعی به ریاست وزیر کشور و عضویت وزرا، و مسئولین سازمانها، مؤسسات و نهادهای انقلاب اسلامی تشکیل می گردد.

این کمیته اقدام به تشکیل ۹ کمیته فرعی می نماید که عبارتند از:

- ۱- کمیته فرعی مقابله با خطرات ناشی از زلزله و لغزش لایه های زمین به مسئولیت وزارت مسکن و شهرسازی
- ۲- کمیته فرعی دفع آفات و امراض نباتی و سرمازدگی به مسئولیت وزارت جهاد کشاورزی
- ۳- کمیته فرعی احیای مراتع و مقابله با خشکسالی به مسئولیت وزارت جهاد کشاورزی
- ۴- کمیته فرعی جبران خسارات به مسئولیت سازمان مدیریت و برنامه ریزی
- ۵- کمیته فرعی جبران خسارات به مسئولیت وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی
- ۶- کمیته فرعی پیگیری از سیل و نوسانات آب دریا و رودخانه ها به مسئولیت وزارت نیرو

۷- کمیته فرعی رفع آلودگی هوا به مسئولیت سازمان

حفاظت محیط زیست

۸- کمیته مقابله با خطرات ناشی از طوفان به مسئولیت

سازمان هواشناسی کشور

۹- کمیته فرعی امداد و نجات به مسئولیت جمعیت هلال احمر

به منظور آشنایی بیشتر با کمیته فرعی امداد و نجات

دستگاهها و نهادهای عضو این کمیته به شرح زیر

فهرست می شود:

- جمعیت هلال احمر - وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی، وزارت کشور، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، فرماندهان نیروهای نظامی و نیروی انتظامی، وزارت راه و ترابری، وزارت جهاد کشاورزی، وزارت آموزش و پرورش، سازمان صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، سازمان حفاظت محیط زیست، مؤسسه زلزله شناسی و مهندسی زلزله، سازمان بهزیستی کشور، وزارت ارتباطات و شهرداری تهران.

۳- وظایف قانونی نیروهای مسلح در مقابله با حوادث

طبیعی و غیرمترقبه

در مباحث قبل مشخص شد از نیروهای مسلح در تشکیلات حوادث طبیعی و غیرمترقبه کشور صرفاً وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح در شورای عالی عضویت دارد و در کمیته ملی کاهش اثرات بلایای طبیعی نیز نیروهای مسلح به عنوان عضو غیر ثابت کمیته اصلی (کمیته هماهنگ کننده) در صورت تشخیص ضرورت شرکت می نمایند و فقط در کمیته فرعی امداد و نجات با مسئولیت جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران عضویت دارند.

در قوانین و اساسنامه های نیروهای مسلح نیز این نقش بسیار کمرنگ دیده شده است به طوری که:

- طبق ماده «۱۰» اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مصوب مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۶۰، سپاه پاسداران موظف به مشارکت در عملیات امدادی به هنگام بروز بلایا و حوادث می باشد.

همچنین در ماده «۳۵» همین اساسنامه، نیروی مقاومت بسیج نیز وظیفه کمک به مردم هنگام بروز بلا یا و حوادث غیرمترقبه را با هماهنگی مراجع ذیربط دارا می‌باشد.

• ارتش جمهوری اسلامی ایران نیز با توجه به بند «ج» ماده ۶ و بند «د» ماده «۷» قانون ارتش مصوب مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۶۶ موظف است افراد و تجهیزات فنی خود را در اجرای اصل ۱۴۷ قانون اساسی و بنا به درخواست، در اختیار قرار دهد. به هر حال این نقشی است که قانون برای نیروهای مسلح در نظر گرفته است اما به راستی اگر نیروهای مسلح بخواهند براساس قانون و در محدوده وظایف قانونی خود عمل کنند آیا در بحرانهای زلزله همچون زلزله بم، رودبار و یا حتی زلزله زرنده کرمان که اخیراً رخ داده است، این حوادث به سرعت قابل مهار بودند؟ برای پاسخ به این سوال لازم است قسمت اول این مقاله در شماره قبل (۲۲) مطالعه شود.

۱-۳- وظایف قانونی آماد و پشتیبانی سپاه در مقابله با حوادث طبیعی و غیرمترقبه

به استناد دستورالعمل مشارکت سپاه در حوادث غیرمترقبه عمده فعالیت در نظر گرفته شده، مربوط به زمان قبل و حین بحران می‌شود و برای عملیات بعد از بحران (بازسازی) نقش خاصی برای آماد و پشتیبانی در نظر گرفته نشده است.

۱-۱-۳- مرحله قبل از بحران

در ماده «۲» بر تهیه امکانات و تجهیزات لازم برای پیشگیری و مقابله با اطفای حریق و... در اماکن سپاه تأکید شده است.

۱-۲-۳- مرحله حین بحران

در ماده «۱۱» آمده است: قابلیت عملیات امداد و نجات سپاه در حوادث غیرمترقبه (در خصوص آماد و پشتیبانی) به شرح ذیل ارائه شده است:

• تشکیل ستاد تخلیه و انتقال هوایی یا دریایی و زمینی به منظور جابجایی و دور نمودن حادثه‌دیدگان،

مجروحین و مصدومین از کانون حادثه و خطر، به مناطق امن.

• همکاری در ایجاد شبکه ارتباطی و مخابراتی موقت، ایجاد مرکز درمانی صحرائی)

• ایجاد و برقراری و آشپزخانه‌های صحرائی و قرار دادن تانکرهای آب و توزیع مواد غذایی بین مردم.

• ایجاد و برقراری و اداره اردوگاههای موقت برای مردم از طریق آماده‌سازی زمین، چادر و ایجاد سرویسهای بهداشتی موقت و اسکان مردم در این اردوگاهها.

• تأمین بخشی از نیازهای ترابری و ماشین‌آلات شامل هواپیما، بال‌گرد، اتوبوس، مینی‌بوس، تانکرهای سوخت و آب‌رسانی، خودروهای حمل کالا و آذوقه، آمبولانس، شناور و قایق موتور ژنراتور و... .

• تأمین و توزیع بخشی از نیازها و احتیاج‌های زیستی و غذایی مورد نیاز آسیب‌دیدگان.

• کمک در جذب، سازماندهی و هدایت کمک‌های مردمی و ارسال به مناطق آسیب‌دیده از طریق نیروی مقاومت بسیج.

(در اختیار قرار دادن برخی از پادگانها و مراکز سپاه به منظور اسکان موقت مردم)

• همکاری در ضد‌عفونی و سم‌پاشی مناطق آسیب‌دیده.

• شناسایی مراکز، تأسیسات و مناطق بحران‌زا و کانون‌های خطر که موجب گسترش دامنه بحران در مناطق خطر و آسیب‌دیده می‌شوند و انجام اقدامات تأمینی لازم مانند تخریب کانونهای خطر، منابع سوخت، آب، برق و... .

• برقراری سیستم تولید برق اضطراری و سوخت در مناطق آسیب‌دیده.

• آواربرداری از جاده‌ها، خیابانها و معابر عمومی و پاکسازی راههای مواصلاتی و همچنین ایجاد معابر وصولی به مناطق آسیب‌دیده.

• پشتیبانی از سایر نیروهای امدادی در منطقه

همان‌طور که ذکر شد برای عملیات بعد از بحران برای آماد و پشتیبانی سپاه وظیفه معینی در نظر گرفته نشده است. اما از آنجا که در حوادث بزرگ همکاری کلیه نهادها تا برطرف شدن آثار حوادث ضروری است لذا ممکن است برطرف نمودن آثار حوادث منوط به برخی اقدامات در جهت ایجاد تسهیلات و امکانات حتی تا ماهها پس از حادثه باشد. لذا در این بخش هم به نظر می‌رسد می‌توان برای آماد و پشتیبانی سپاه پاسداران نقش مؤثری را در نظر گرفت.

۴- چگونه مدیریت بحران را مدیریت کنیم

مردم سرمایه اصلی یک کشور هستند. اساس و هدف طرحها و برنامه‌ریزی‌ها، فراهم آوردن محیطی است که در آن مردم بتوانند با خوشبختی، آرامش،

برای عملیات بعد از بحران برای آماد و پشتیبانی سپاه وظیفه معینی در نظر گرفته نشده است.

سلامت و خلاقیت زیست نمایند. در این میان توسعه نیروی انسانی نقش کلیدی دارد.

کشورهایی بوده‌اند که در اثر بحران‌ها، بیشتر امکانات تولیدی، اقتصادی و حتی زیستی آنان آسیب جدی دیده و غیر قابل استفاده بوده‌اند اما در سایه نیروی انسانی آزموده و ماهر، مدیریت بحران کارا و پویا آنها با سرعت و تلاش مضاعف کلیه خسارات را جبران نموده و با برنامه‌ریزی مناسب محیط زیست خود را به گونه‌ای آفریده‌اند که در زمان وقوع بحران، میزان خسارت تلفات و آسیب‌پذیری‌ها به حداقل رسیده است.

اما در عوض بسیاری از کشورهای بالقوه غنی وجود دارند که در اثر عدم برنامه‌ریزی و ضعف مدیریت و فقر نیروی انسانی نه تنها آسیب‌پذیر مانده‌اند بلکه آسیب‌پذیری آنها دو چندان شده است.

کشور ما اینک مراحل توسعه را به سرعت طی می‌نماید و در آستانه جهش همه جانبه قرار دارد.

بسیاری از کشورهای بالقوه غنی وجود دارند که در اثر عدم برنامه‌ریزی و ضعف مدیریت و فقر نیروی انسانی نه تنها آسیب‌پذیر مانده‌اند بلکه آسیب‌پذیری آنها دو چندان شده است.

سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور از سال جاری در قالب برنامه‌های توسعه‌ای به اجرا گذاشته می‌شود و امید است با اجرای دقیق آن ظرف ۲۰ سال آینده به قدرت برتر منطقه تبدیل شود. اینها در سایه توکل به خداوند، تهیه زیرساختارهای مناسب، مدیریت خلاق و نیروی انسانی ماهر میسر خواهد بود و نباید با سهل‌انگاری و عدم توجه به فرصتها و تهدیدها، توانها به تحلیل رود و دچار واپس‌گرایی شویم.

۴-۱- چرخه مدیریت بحران

چرخه مدیریت بحران دارای پنج مرحله است که عبارتند از:

۴-۱-۱- مرحله انتظار و پیش‌بینی

این چرخه مراحل مختلفی را در بر دارد که عبارتند از:

۱- شناخت دقیق مصائب جمعی محتمل و تدوین نقشه جغرافیایی مناطق در خطر به تفکیک نوع مصیبت محتمل، شدت و احتمال وقوع؛

۲- تدوین دستورالعمل‌های پیشگیرانه در زمینه سازه‌ها (خصوصی - عمومی) تأسیسات شهری، تأسیسات زیربنایی و ثروتهای ملی؛

۳- نظارت بر اجرای دستورالعملها؛

۴- شناخت راههای فنی پیش‌بینی و ابزار و وسایل لازم برای پیش‌بینی مصائب جمعی؛

۵- تعلیمات همگانی در جهت بالا بردن دانش عمومی نسبت به مصائب جمعی محتمل و رفتارهای فردی مناسب به هنگام وقوع؛

۶- تعلیم کادرهای ویژه ملی و محلی در رابطه با نوع مصیبت محتمل براساس امکانات و نیازهای محلی.

۷- تهیه وسایل لازم جهت نجات و امداد و احداث پایگاههای نجات و امداد دائمی در درون مرزهای ملی.

۸- تدوین برنامه اقدامات احتیاطی و پیشگیرانه دائمی در

سطح ملی؛

۹- تماس دائمی با مؤسسات پژوهشی سراسر جهان و انجام پژوهشهای مداوم در سطح ملی؛

۱۰- تدوین برنامه‌های تخلیه اجباری در صورت لزوم و پیش‌بینی مکان، تأسیسات و ابزار و وسایل لازم پس از تخلیه جمعیت؛

۱۱- مطالعه دائمی در زمینه امکان تخلیه مناطق پرخطر و تغییر کاربری زمین در رابطه با نوع مصائب جمعی محتمل؛

۱۲- مطالعه ممتد در مورد مدیریت بحران و تصمیم‌گیرندگان در شرایط بحرانی و عملی ساختن دستورالعملهای مدیریت بحران؛

۴-۱-۲- مرحله اعلام خطر وقوع بحران

۱- راههای اعلام به موقع خطر وقوع مصائب جمعی.

۲- تهیه ابزار اعلام خطر؛

۳- تعلیم همگانی - آثار و علائم وقوع مصائب جمعی.

۴- دستورالعملهای نجات و مصون ماندن از مصائب جمعی به هنگام وقوع؛

۴-۱-۳- مرحله نجات

۱- مشخص کردن محل وقوع مصیبت و شدت و دامنه.

۲- اعلام بسیج عمومی با توجه به شدت و دامنه مصیبت جمعی؛

۳- اعزام امدادگران ویژه و وسایل لازم و ابزارکار.

۴- حفاظت فوری مناطق آسیب‌دیده از نظر بهداشتی و کنترل‌های اجتماعی و قانونی؛

۵- انتقال سریع مصدومان به مراکز آماده شده قبلی.

۶- عملیات جستجو و نجات؛

۷- تخلیه اجساد و دفن آنان و انجام اقدامات بهداشتی لازم.

۸- تخلیه بازماندگان به نقاط از پیش طراحی شده در مرحله انتظار پیش‌بینی؛

۹- تشکیل اردوگاههای موقت و ثابت؛

۱۰- تأمین ساکنان اردوگاه از نظر نیازهای روزمره و تأسیسات ضروری؛

۱۱- تخلیه اموال و تفکیک دارائیهها؛

۱۲- بازگشایی سریع راهها و احداث باندهای موقت

فرود هلیکوپتر و هواپیما؛

۱۳- تشکیل بیمارستانهای صحرایی؛

۱۴- مددکاری وسیع اجتماعی - روانی - رفتاری؛

۱۵- انجام مطالعات ارزیابی نجات و شناخت کاستی‌ها و تنگناها؛

۴-۱-۴- مرحله عادی‌سازی و رهاسازی

۱- کمک‌های امدادی کوتاه مدت؛

۲- کمک‌های روانی - رفتاری؛

۳- کمک‌های امدادی میان مدت؛

۴- محاسبه خسارات و صدمات مالی و انسانی؛

۵- بازرسی کلیه سازه‌ها و تأسیسات شهری و زیربنایی و ثروتهای ملی از جهت میزان خسارات وارده و احتمال تشدید خسارات در آینده و راههای مرمت و نوسازی آنها؛

۶- پژوهشهای ارزیابی - خسارات و نحوه عادی‌سازی.

۴-۱-۵- مرحله نوتوانی و بازسازی

۱- مطالعه در زمینه امکان انتقال شهر و روستا از مناطق در خطر؛

۲- بازسازی تأسیسات شهری و زیربنایی (راه‌اندازی آب و برق و گاز و تلفن و غیره)؛

۳- بازسازی درست سازه‌ها؛

۴- کمک‌های امدادی بلند مدت؛

۵- انجام پژوهشهای مداوم در زمینه نوتوانی و بازسازی و تجربه‌اندوزی از مصائب جمعی؛

۴-۲- نکات مهم در مدیریت سوانح

نقش‌آفرینی سوانح در احاطه بیشتر به این موارد است:

- محدودده حادثه اتفاق افتاده در چه سطحی از

جامعه و در چه منطقه‌ای رخ داده است؛

- نوع حادثه، زمان مورد نیاز برای عکس‌العمل چه میزان است؛

- آیا حادثه غیر منتظره بوده است یا اینکه انتظار آن می‌رفت؛

در مواقع بارش شدید برف و باران احتمال سقوط

بهمن و سیلاب تقریباً قابل پیش‌بینی است یا در برخی از شهرها آمادگی برای مقابله با زلزله به طور همیشگی و دائمی است. به طور مثال در زمان رخداد زلزله در ترکیه هنگامی که مردم، مدیران، نظامیان و مسئولین طراز اول ترکیه دچار دستپاچگی شده و هنوز هیچ اقدامی برای مهار بحران نکرده بودند، هواپیماهای امدادی آمریکا یکی پس از دیگری در فرودگاه‌های ترکیه می‌نشینند و با تجهیزات و تیم‌های امداد کارگشته و قوی به محل حادثه اعزام می‌شوند.

به راحتی می‌توان دریافت که ترکیه فقط به امداد و نجات می‌اندیشید و کشورهایمانند آمریکا و ژاپن به پیشگیری و پیش‌بینی می‌اندیشند و این است تفاوت دو نگرش و نتایج و ثمرات آن موقعی معلوم می‌شود که مقایسه‌ای کوتاه در این زمینه انجام گیرد.

ترکیه فقط به امداد و نجات می‌اندیشید و کشورهایمانند آمریکا و ژاپن به پیشگیری و پیش‌بینی می‌اندیشند و این است تفاوت دو نگرش

۵- ترسیم وضعیت‌های محتمل در بحران

گفتیم شناخت وضعیت پیش آمده بسیار مهم است، می‌توان این وضعیت را در جدول «۲» ترسیم کرد.

جدول «۲» حالات و وضعیت‌های پیش آمده در بحران

عوامل مهم وضعیت	نوع تهدید	زمان تهدید	نوع غافلگیری
وضعیت حساس	شدید	کوتاه	غافلگیری
وضعیت نوظهور	شدید	بلند	غافلگیری
وضعیت آرام	ضعیف	بلند	غافلگیری
وضعیت تصادفی	ضعیف	کوتاه	غافلگیری
وضعیت انعکاسی	شدید	کوتاه	پیش‌بینی شده
وضعیت تعمقی	شدید	بلند	پیش‌بینی شده
وضعیت روزمره و عادی	ضعیف	بلند	پیش‌بینی شده
وضعیت اجرایی	ضعیف	کوتاه	پیش‌بینی شده

به طوری که در جدول بالا مشاهده می‌شود، هر یک از حالات و وضعیت‌های موجود یا پیش آمده، طیف‌های مختلفی را نشان می‌دهد که از حالات ضعیف، به شدید یا از زمان کوتاه به زمان بلند و یا از وضعیت غافلگیری به وضعیت قابل پیش‌بینی در نوسان است و ضروری است که مدیریت سازحه با انواع وضعیت‌ها و نحوه برخورد با آنها آشنایی حاصل نماید.

۱- وضعیت حساس

در این وضعیت بخشی از منطقه و جامعه به خطر افتاده است، تهدید اساسی است و فرصت برای تصمیم‌گیری و عکس‌العمل نیز بسیار کم است و حادثه پیش آمده کاملاً غیر منتظره بوده و همه را غافلگیر کرده است.

مدیریت در چنین حالتی بیش از هر چیز به تجربه، مهارت، سرعت و هوشمندی، خلاقیت، آفرینش و زمان‌سنجی نیاز دارد و از آنجا که فرصت کافی برای جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل داده‌ها نیست باید از نوع تصمیم‌گیری در شرایط خطر و بی‌اطلاعی کامل استفاده نماید.

بی‌شک که در چنین شرایطی معمولاً به علت دستپاچگی، شتابزدگی و پریشانی و همچنین حاد بودن موضوع، تصمیم‌گیرندگان حاضر در صحنه، معمولاً دستخوش اختلاف نظر می‌گردند.

لازمه رفع اختلاف و بروز تضاد آن است که مدیران اولاً از طریق دریافت آموزش‌های ضروری نکات مشترک سوانح را دقیقاً و مثل هم بشناسند و از رویدادهای قبلی درس بگیرند در ثانی زیر نظر یک مسئول اصلی انجام وظیفه نمایند و بالاخره چون وضعیت‌های حساس، تصمیم‌گیری جمعی را برتر می‌داند، لذا شرکت‌کنندگان با حفظ خونسردی و خویشتن‌داری، با یکدیگر به بحث بنشینند و روی نظرات خویش اگر نظر بهتری مطرح شد، پافشاری نکنند و بدین ترتیب راه‌حل مناسب و سریعی را برای مواجهه شدن با رویداد پیدا کنند.

۲- وضعیت نوظهور

در این وضعیت تهدید غیرمنتظره و شدید است ولی با سوانح و رویدادهای قبلی کمتر مشابهت دارد اما در

عوض فرصت کافی برای بحث و بررسی و تصمیم‌گیری وجود دارد. بدیهی است که تصمیم‌گیرندگان باید در فرصت موجود برای تکمیل اطلاعات و یافتن گزینه مناسب حداکثر استفاده را بنمایند. به طور مثال جبهه هوای سرد و پربارش در زمستان در راه است و ساعتها یا روزهای بعد منطقه‌ای را مورد تهدید قرار می‌دهد و سازمان هواشناسی هشدارهای لازم را داده است و ما به اندازه کافی فرصت برای عکس‌العمل در اختیار داریم. هر چند که در مورد حادثه بارش برف سنگین در استان گیلان را داشتیم که متأسفانه مسئولین ما علی‌رغم هشدارهای سازمان هواشناسی آمادگی لازم را نداشته و منطقه با بحران جدی مواجه شد.

۳- وضعیت آرام

در این حالت تهدید کم است و جدی نیست و فرصت هم برای تصمیم‌گیری زیاد ولی حادثه غیر مترقبه است. بدیهی است که در چنین وضعیتی تصمیم‌گیرندگان فرصت کافی برای جمع‌آوری اطلاعات و بحث و بررسی دارند. به ویژه آنکه چون تهدید زیاد جدی نیست، افراد کمتر دچار اضطراب و دستپاچگی می‌باشند و بهتر می‌توانند تصمیم بگیرند.

۴- وضعیت تصادفی

در این وضعیت، سانحه و رویداد پیش آمده، تهدید اساسی به وجود نیآورده است ولی هم غافلگیری شدید بوده و هم زمان تصمیم‌گیری کوتاه است. در چنین حالتی اگر تصمیم صحیح اتخاذ نشود، ممکن است وضعیت پیش آمده بجای کاهش و تخفیف، شدت پیدا کند و تصمیم‌گیرندگان را زیر سوال ببرد. البته اتخاذ تصمیم‌های غیر معقول و نادرست در چنین حالت‌هایی پیش می‌آید و آن به دلیل این است که چون تهدید جدی و زیاد نیست به آن به اندازه کافی توجه نمی‌شود و به اعماق آن کار ندارند و بعداً گرفتار می‌شوند.

۵- وضعیت‌های انعکاسی

در این وضعیت تهدید شدید است و زمان عکس‌العمل کوتاه ولی در عوض غافلگیری وجود ندارد،

چون از قبل وقوع چنین حوادثی قابل پیش‌بینی بوده و برای مواجهه شدن با آن وسایل و ابزارهای لازم، سازماندهی مناسب، آموزش ضروری فراهم و ایجاد شده و از هر حیث آمادگی پیدا شده است. بنابراین در این وضعیت تصمیم‌گیرندگان از قبل، خود را برای مواجهه شدن و درگیر شدن با آن آماده نموده‌اند به گونه‌ای که بتوانند در هنگام وقوع، سریعاً به آن پاسخ گویند. چنانچه در این وضعیت، مشکلاتی بروز کند، طبعاً به علت عدم آمادگی‌های قبلی است.

۶- وضعیت تعمقی

این نوع وضعیت تقریباً شبیه وضعیت انعکاسی است با این تفاوت که زمان کافی برای عکس‌العمل وجود دارد. نتیجه اینکه، تصمیم‌گیران می‌توانند از قبل مقدمات کار را از هر جهت فراهم کنند تا از بروز هر نوع غافلگیری خودداری بعمل آید. از طرفی در هنگام پیش‌بینی و بروز سانحه، زمان لازم برای بحث و جدل و تصمیم‌گیری و سازماندهی وجود دارد.

۷- وضعیت روزمره و عادی

در چنین وضعیتی زمان تصمیم‌گیری بسیار زیاد است، تهدید و غافلگیری کم است و سوانح و رویدادها از قبل قابل پیش‌بینی و برنامه‌ریزی است. بدین ترتیب چنانچه سوانحی اتفاق بیفتد، چون شبیه اتفاق‌های گذشته است و قبلاً برای مواجهه شدن با آن برنامه‌ریزی شده است و نوع تصمیم‌گیری و مقام‌های تصمیم‌گیرنده از قبل مشخص و معلوم شده‌اند. بنابراین طبق روال گذشته و براساس برنامه‌ها و روشهای مصوبه با آن برخورد می‌نمایند و زیاد به ابداع طوفان مغزی و تکنیک‌هایی از این قبیل نیاز نمی‌باشد.

۸- وضعیت اجرایی و اداری

در چنین شرایطی تهدید بسیار کم و سانحه قابل پیش‌بینی است ولی زمان عکس‌العمل کوتاه است. در این حالت چون تهدید شدید نیست و از قبل هم قابل پیش‌بینی است، لذا باید از قبل مقدمات کار از هر جهت فراهم شده باشد تا در فرصت کوتاهی که در اختیار

است، تصمیم‌های معقولی اتخاذ شود. بعضی از نویسندگان بجای وضعیت وضعیتی اداری، کلمه وضعیت اجرایی را بکار برده‌اند.

۶- نحوه مقابله با خطرات ناشی از بحران

- معمولاً بروز سوانح سریع و ناگهانی است و همین امر ایجاب می‌کند که در مرحله اول جمعیت هلال احمر و سایر سازمانهای مسئول و ذیربط و در وهله دوم نیروهای مسلح از مدتها قبل خود را برای مقابله با حوادث آماده نمایند، این آمادگی ممکن است از طریق تهیه و تدوین طرح‌های بلند مدت و در سطح ملی فراهم گردد و یا ممکن است از طریق سازماندهی، تجهیز و آموزش به وجود آید. در هر صورت توجه به مسائل بلند مدت و مسائل مربوط به آمادگی تجهیز نیروهای امداد و نجات و مردم، هر دو الزامی است و ضروریات مقابله با خطرات ناشی از سوانح می‌باشد.

- مسئله بعدی که قبل از سوانح قابل توجه است، استقرار سیستم‌های اعلام خطر و هشدار است. دوره هشدار و اعلام خطر می‌تواند با توجه به وضعیت سوانح متغیر باشد. مثلاً اگر جابجایی در سطح زمین صورت گیرد و دلیل جابجایی و حرکت لایه‌های زمین زلزله باشد، احتمالاً زمان کوتاهی در اختیار خواهد بود و یا اصولاً فرصتی وجود نخواهد داشت، اما چنانچه جابجایی لایه‌های زمین ناشی از بارندگی‌های شدید و مداوم باشد، ممکن است با توجه به علائم کلی و تاریخی که در اختیار است، مثل جابجایی لایه‌های کوچک زمین در زمان مشخص، در واقع هشدار است برای جابجایی‌های شدیدتری که در پی آنها خواهد آمد.
- علاوه بر آن می‌توان حرکت طبیعی پوسته زمین را زیر نظر داشت و ردیابی کرد و بدین ترتیب یک سیستم هشدار دهنده طولانی مدت برای جابجایی‌های احتمالی آینده که گاهی نیز با استفاده از ابزارهای پیشرفته، به صورت خودکار خواهد بود، به وجود آورد.
- گاهی خسارات وارده به بناها، ساختمانها، آثار باستانی، تأسیسات و سیستم‌های زیربنایی می‌تواند بسیار

شدید و سنگین باشد. به گونه‌ای که ساختمانها مدفون شوند، یا آثار و ابنیه قدیمی، تخریب گردند و یا روستاها زیر و رو شوند. در اینجاست که وضعیت مقررات خانه‌سازی، چه از نقطه نظر استقامت و چه از نظر منطقه‌بندی و استقرار می‌تواند با اهمیت و بسیار مهم تلقی شود.

- موضوع دیگری که سوانح طبیعی با خود به ارمغان می‌آورد، تخریب مزارع، باغها و تولیدات کشاورزی است. گاه ممکن است یک منطقه حاصل خیز کشاورزی به طور کامل از بین برود و زیر خروارها سنگ و خاک ریزش شده از دامنه کوهها، مدفون گردد. که در این صورت شناسایی، علامت‌گذاری، سلبندی در مقابل ریزشها (خاک، سنگ) امری مهم تلقی می‌شود.
- وقتی جابجایی‌های لایه زمین ناشی از باران‌های شدید و سیل باشد، حرکت رسوبات و مواد شناور مثل بقایای ساختمانهایی که از جا کنده شده‌اند یا تنه درخت‌ها و نظایر آن ممکن است خسارات و ضایعات وسیعی را در پی داشته باشد که طبعاً مبارزه با سیل، خود سازوکار مثبتی در جهت کاهش ضایعات به حساب می‌آید. از طرفی جابجایی و تغییر اسکان جمعیت از مسیرها و مناطق خطرآفرین و انتقال آنها به محل‌های امن و دائمی می‌تواند در پیشگیری این نوع وقایع مهم و قابل توجه باشد.

۷- برنامه‌ریزی مقابله با سوانح

برای مقابله با بحران باید مراحل اصلی هر بحران و نحوه مقابله با آن را شناخت و آمادگی‌ها لازم را در جهت مقابله و مهار آن ایجاد نمود.

۷-۱- برنامه‌ریزی قبل از بحران

برنامه‌ریزی قبل از سانحه، باید کلیه فعالیتهای سازمانهای مربوطه و جامعه احتمالی درگیر را مد نظر داشته و شامل شود یا به زبان دیگر باید حاوی دو اصل جامعیت و مشمولیت گردد و الاً ممکن است سبب نارسایی در سایر بخش‌های سازمانهای مزبور شود. باید توجه نمود که برنامه‌ریزی قبل از سانحه، یک

کار جمعی است که در تمام سطوح و بخش‌های این سازمان‌ها باید صورت پذیرد، به گونه‌ای که کلیه بخشها، مدیران، به ویژه گروههای امداد و نجات، از کم و کیف برنامه‌ها، شامل نحوه سازماندهی، نحوه تجهیز، نوع تجهیزات، استفاده از تجهیزات، آمادگی به منظور عمل، آگاه گردند.

به طور خلاصه برنامه‌ریزی برای مقابله با سوانح به چهار مرحله تقسیم می‌شود:

۱-۱-۷- برنامه‌ریزی استراتژیک

این نوع برنامه‌ریزی که ذاتاً ماهیتی بلند مدت و اساسی دارد، به مطالبی از قبیل: مقاوم کردن بناها و ساختمانها در مقابل زلزله، ایجاد سد بندان برای محافظت شهرها، مزارع، جاده‌ها و نظایر آن از هجوم توفان و سیل، ... می‌پردازد.

چون این نوع برنامه‌ریزی‌ها، نیاز به صرف منابع زیاد و مشارکت سازمانهای مختلف در طول زمان دارد، معمولاً به صورت طرح‌های چند منظوره و در سطح ملی، تهیه و تنظیم می‌شود.

۱-۲- برنامه‌ریزی آمادگی

این نوع برنامه‌ریزی به منظور پیش‌بینی، سازماندهی، تجهیز، آموزش و احراز آمادگی لازم برای مقابله با سوانح تهیه می‌شود. در این نوع برنامه‌ریزی با جمع‌آوری اطلاعات کامل (امکان‌سنجی) نسبت به تعیین نقاط حساس و آسیب‌پذیر مثل نقاط تجمع، بازارها، پلها، آثار باستانی، سیمای جمعیت، مساجد، جمعیت‌های آسیب‌پذیر، حرکات جمعیت، مزارع کشاورزی و نظایر آن می‌پردازد. منظور آن است که بتوان در خلال برنامه، در صورتی که احتمال سانحه‌ای وجود دارد، نحوه مقابله با آن در هر یک از مکان‌های آسیب‌پذیر روشن شده و مسئولین هر نقطه نیز از قبل تعیین و تجهیز شوند که در هنگام سانحه وقفه‌ای در ارائه خدمات نجات و امداد حاصل نشود.

۱-۳- برنامه‌ریزی امکان‌سنجی (نظرسنجی)

در این مرحله علاوه بر امکان‌سنجی که بحث آن

گذشت، موضوع نظرسنجی مطرح است، در نظرسنجی، هدف آن است که میزان آمادگی سازمانها و مردم از طریق مصاحبه و یا انتشار پرسشنامه شناسایی و ارزیابی شود. بیشتر در نظرسنجی، کشف نقاط قوت و نقاط ضعف و محدودیت‌ها، مورد بررسی قرار می‌گیرد تا تنها نگرشی به آمار و اطلاعات موجود، در واقع شناخت حقایق و واقعیت‌ها توأم می‌توانند آمادگی لازم را برای برنامه‌ریزی جهت مقابله با سوانح فراهم نمایند. از طرفی تهیه برنامه‌های آموزشی و تهیه تجهیزات و سازماندهی گروهها و اقشار جامعه، نیاز به این دو دسته اطلاعات که از طریق امکان‌سنجی جمع‌آوری می‌شود، دارد. در غیر این صورت، تهیه و تدوین هر نوع برنامه‌ای را با مشکل مواجه می‌نماید.

۱-۴- برنامه‌ریزی سازماندهی و آموزش

در این مرحله، تیم‌های مردمی و گروههای امداد و نجات مرکب از جوانان بسیجی و جوانان داوطلب تشکیل گردیده و تحت سرپرستی کادرهای مسئول، آموزش دوران آمادگی را فرا خواهند گرفت. بدیهی است که رئوس برنامه‌های آموزشی و نوع تجهیزات مورد استفاده در مراحل بالا قبلاً تعیین شده است. علاوه بر آن تمرین‌های لازم به منظور آمادگی کامل در این مرحله و در رأس دوره‌های زمانی (معمولاً شش ماهه یا یکساله) صورت می‌پذیرد. حتی در این مرحله گروههای امداد به صورت تخصصی دسته‌بندی می‌شوند و هر کدام جهت مقابله با یک سانحه آموزش می‌بینند.

۱-۲- برنامه‌ریزی مرحله آغاز بحران

بدنبال وقوع سانحه، اعلام خبر، فراخوان مسئولین، سازماندهی و اعزام تیم‌های آماده به محل سانحه از اولین اقدام‌هایی است که باید صورت پذیرد. عملیات مقابله با سانحه و کاهش خسارات جانی و مالی و همچنین نجات و کمک به مصدومین و انجام عملیات درمانی نیز باید در همان مراحل اولیه مورد توجه قرار گیرد. سازماندهی مقابله با سانحه شامل ستاد حوادث غیرمترقبه و سایر عوامل امدادی به عنوان کانون اصلی تصمیم‌گیری و انجام

عملیات امداد و نجات، در ساعات اولیه بروز سانحه شکل می‌گیرد.

در این مرحله کلیه سازمانها و نهادها موظف به بسیج نیروها، در اختیار گذاردن بخش ضرورت‌های پزشکی بیمارستانها، ارسال منابع و ارائه امکانات مؤثر خویش از قبیل ماشین‌آلات سنگین و سبک، وسایل نقلیه، بولدوررها، تراکتورها، تیم‌های مهندسی و گروه‌های امداد و نجات به محل حادثه می‌گردند.

همزمان با بسیج منابع، اقدام به عملیات آمارگیری و کسب اطلاع از مناطق آسیب دیده، شامل شدت و گسترش سانحه، مرکز سانحه، بازارها، مساجد، اماکن، پلها، سدها و سایر نقاط حساس تخریب شده، تعداد و اسامی و محل روستاهای خسارت دیده و یا از بین رفته، وضعیت جاده‌ها، کانالها و بالاخره پیدا کردن سرنخ‌هایی جهت تشخیص کلی وضعیت و شروع عملیات می‌گردد. سپس مأموریت سازمانها، نهادها، دستگاه‌های اجرایی، گروه‌های مردمی و گروه‌های امداد و نجات به وسیله ستاد امداد و نجات تعیین و هر کدام با سازماندهی مناسب جهت اجرای مأموریت مربوطه به محل عملیات اعزام می‌شوند. شک نیست که در هنگام واگذاری مأموریت، به عواملی مثل نوع تجهیزات، نوع آمادگی، نوع فعالیت واحدهای مامور توجه می‌شود و براساس آن مأموریتها تعیین می‌گردد.

باید توجه داشت که همیشه در عملیات امداد و نجات، ابتکار عمل در دست جمعیت هلال احمر می‌باشد هر چند که هلال احمر هنوز نتوانسته است به طور شایسته عمل نماید و در اکثر مواقع نیروهای مردمی خصوصاً افراد بسیجی و نیروهای مسلح که قابلیت انعطاف و جابجایی سریع را دارند، زودتر از دیگران وارد منطقه حادثه دیده شده و عملیات امداد و نجات را انجام داده‌اند. در هر صورت علاوه بر سازماندهی، تجهیز و ابلاغ مأموریت، نقش ستاد امداد و نجات عبارت است از: تهیه نیازمندیهای گروه‌های امداد و نجات، مواد غذایی برای سانحه دیدگان، تهیه چادر، دارو، پتو و نظایر آن و

همین‌طور تهیه و ارسال علوفه جهت دامها و بسیاری از خدمات گوناگون مهندسی و پشتیبانی مثل ایجاد اردوگاه، لوله‌کشی آب آشامیدنی، نصب چادر، آشپزخانه، دستشویی و اموری از این قبیل.

همچنین ارائه خدمات بهداشتی و درمانی مثل تأمین بهداشت محیط، تأمین منبع و آب بهداشتی، ایجاد توالت‌های صحرائی، معالجه صدمه‌دیدگان، دفن دام‌های تلف شده، اعزام تیم‌های پزشکی و امدادگران (پرستار و بهیار) و غیره حتی تا آنجا که امکان دارد جذب افراد و گروه‌های پزشکی از سایر مناطق و استانهای کشور باید مورد توجه قرار گیرد.

شک نیست که در هنگام عملیات امداد به ویژه در ساعات اولیه که هنوز موقعیت و شدت سانحه معلوم نشده، نارسائیها و مشکلاتی مشهود می‌شود، اما به نظر می‌رسد که اگر عناصر درگیر در سانحه از قبل آموزش لازم را فرا گرفته و از هر نظر آماده عملیات مقابله با سانحه باشند، این نارسائیها و اشتباهات به حداقل برسد، مع الوصف وظیفه ستاد امداد و نجات است که در حین بروز سانحه گروه‌هایی را برای بررسی موقعیت و نحوه برخورد سازمانها و ارگانها با سانحه و کشف نارسائیها و تنگناها اقدام کنند تا در بروز حوادث در آینده که انشاء... هیچوقت حادث نشود، این نارسائیها به حداقل کاهش یابد یا به طور کلی از بین برود.

نکته اساسی در عملیات مقابله با سوانح، همکاری و هماهنگی سازمانهایی است که براساس دستورالعمل ستاد حوادث غیر مترقبه می‌بایست دارای نقش باشند. وحدت فرماندهی و رهبری عملیات از اولویت بالایی برخوردار است. نقش مردم نیز در این موقعیت بسیار مهم است، اعم از پیشگیری، کمک‌رسانی، امداد و بازسازی و... که بسیار حیاتی است. شمع مشارکت مردم و فقدان اهرمهای کمکی از طرف نهادها و بخش خصوصی و نادیده گرفتن آنها و تنها توجه به سازمانهای دولتی، ناکافی و مشکل‌زاست.

مردم باید آموزش ببینند که قبل از کشیدن گلیم

خود از آب، به کمک یکدیگر و به مقابله با سانحه براساس رهبریت موجود بشتابند تا بتوانند جانهای هموطنان خود را از زیر خروارها خاک نجات دهند این باید برای آنها مهمتر باشد تا از زیر خاک درآوردن فرش و اثاثیه خود.

۳-۷- برنامه‌ریزی مرحله درخلال بحران

اقدامات مهمی که برای برنامه‌ریزی در این مرحله باید مورد توجه قرار گیرد بدین شرح می‌باشد. ۳-۷-۱- کنترل سانحه و تهدیداتی که سانحه و دامنه آن ممکن است فراهم نماید.

در این مرحله بعد از شناخت وضعیت، بلافاصله اقدام عملی جهت دسترسی به آسیب‌دیدگان، اقدام جهت نجات مصدومین و بازماندگان، جلوگیری از وقوع یا گسترش خطرات ثانویه نظیر تأمین غذا، آب، پوشاک، چادر، سوخت، سرپناه اضطراری، وسایل اولیه زندگی، بهداشت، جلوگیری از اپیدمی و دسته‌بندی مجروحین برای اعزام فوری به بیمارستانها و اقدام‌هایی از این قبیل صورت می‌پذیرد.

۳-۷-۲- انتقال بازماندگان به اردوگاههای نزدیک که برای استقرار آنها در این مرحله فوراً آماده شده و تأمین کلیه امکانات زیستی در اردوگاهها.

۳-۷-۳- ایجاد نظم و ترتیب در محل حادثه - در این وضعیت سعی بر این است که هر چه زودتر حالت عادی به مردم آسیب‌دیده برگردانده شود و فعالیتهای روزمره مردم، نظیر خرید و فروش، پخت و پز، رفت و آمد و نظایر آن مجدداً استقرار یابد.

۳-۷-۴- ارزیابی سریع و دقیق دامنه فاجعه - در این زمینه، برآورد خسارات وارده به خانه‌های مسکونی، باغات کشاورزی، دامها، جاده‌ها، پلها، بازارها، مساجد و نظایر آن از اهمیت بالایی برخوردار است زیرا برآورد این اقلام است که جمعاً میزان خسارات را برای دریافت اعانه و کمک‌های مردمی و دولتی فراهم می‌نماید. ۳-۷-۵- تجدید ارزیابی - منظور از تجدید ارزیابی آن است که صورت‌ها و لیست‌های وارده به ستاد حوادث

غیرمترقبه یا جمعیت هلال احمر یکبار دیگر جهت برآورد میزان خسارات و ضایعات به صورت واقعی به وسیله کارشناسان متخصص مورد بازنگری و تجدیدنظر قرار می‌گیرد. و ستاد، پرداخت کمک به بازماندگان را آغاز می‌کند.

۳-۷-۳- برنامه‌ریزی به منظور تجدید

حیات^۵ بازسازی، توسعه و بازگشت به وضعیت عادی از اهم فعالیت‌هایی است که در این مرحله صورت می‌گیرد. در این مرحله علاوه بر بازسازی و نوسازی وسایل و امکانات مادی و فیزیکی به امور روانشناسی و روانشناختی آسیب‌دیدگان نیز توجه خاص مبذول می‌شود.

۳-۷-۴- تحقیق و بررسی به منظور کشف چگونگی مقابله افراد، گروهها، سازمانها و نهادها با حادثه و شناسایی و کشف نقاط ضعف و نارسائیها بمنظور ترمیم آنها در آینده و شناخت نقاط قوت و برجسته به منظور توجه و تقویت بیشتر آنها در آینده.

۳-۷-۴- برنامه‌ریزی مرحله بعد از بحران

بعد از بروز سانحه این سؤال مطرح است که چگونه می‌توان اولاً از مرگ مصدومان جلوگیری کرد و با کمک‌های فوری بالینی و تخلیه آنها به مراکز درمانی، آنها را نجات داد و در ثانی چگونه می‌توان بازماندگان را به محل امن‌تر و آرام‌تری تخلیه نمود و اسکان داد و بالاخره وضعیت اجساد و تکلیف اموال را روشن نمود.

با دفن اجساد و ایجاد اردوگاههای مناسب با تسهیلات آب، برق، و وسایل گرمایی و وسایل پخت و پز برای زندگان و به اجرا درآوردن کلیه اقدامات بهداشتی، درمانی و استقرار نظم و انضباط در اردوگاهها، این مرحله به مرحله بعد که جبران خسارت می‌باشد، پیوند می‌خورد.

پس از انجام مرحله نجات یعنی خدمات‌رسانی به زندگان و حمایت و پشتیبانی فیزیکی و روانی از آنها و پاکسازی و آواربرداری، مرحله عادی‌سازی و رهاسازی از مصیبت فرا می‌رسد. در این مرحله مردم مصیبت‌زده

که محل زندگی و کسب و کار خود و عزیزان خویش را از دست داده‌اند، طبعاً مشکلات مختلفی را عرضه می‌کنند که مدیریت سانحه باید با خونسردی و سعه صدر و دوراندیشی و درایت، یکی یکی آنها را حل و فصل نماید. در چنین موقعیتی مجموعه‌ای از خدمات حمایتی، پزشکی و روان‌درمانی، الزامی می‌شود و در نهایت شکل کمک‌های بلاعوض بنحود می‌گیرد. با انجام این اقدامات که مرحله عادی‌سازی و رهاسازی تلقی می‌شود، تقریباً کار مقابله در شرف اتمام است و نکته‌ای که باقی می‌ماند، ارزیابی مجموعه اقدام‌هایی است که در مراحل مختلف مقابله با سانحه صورت گرفته است. لذا هر گروه و سازمان امدادرسان می‌بایست کلیه مراحل عملیات امدادرسانی خود را با وسایل مختلف سمعی بصری ثبت و ضبط نماید تا در مواقع ضروری از آن مستندات بهره‌برداری نماید.

۸- نکات مهم در مدیریت بحران

در هنگام بروز سانحه، مسایل و مشکلات متعدد و متنوعی بروز می‌کند و به صورت کلاف سردرگمی درمی‌آید که بدون تجربه به آسانی نمی‌توان آنرا گشود. اصطلاحاً این پیچیدگی و تنوع مشکلات را مسایل در هم تنیده گویند و آن وضعیتی است که دیگر رابطه علت و معلولی خطی از بین می‌رود نوعی رویهم افتادگی متغیرها حاصل می‌شود و به دنبال آن پدیده‌های یکدیگر را به دنبال خود می‌کشانند و دامنه آثارشان تا مرز آشفتگی و هرج و مرج افزایش پیدا می‌کند. به طور کلی در هنگام بروز سانحه، ظهور و افزایش متغیرهای پیش‌بینی نشده و ناخواسته و بهم پیوستگی و تأثیر متقابلشان بر یکدیگر مسایل را پیچیدی‌تر کرده و تحلیل آنها را مشکل‌تر جلوه می‌دهد و از آنجا که تحلیل و درک مسایل پیچیده می‌شود، تصمیم‌گیری نیز به نوبه خود مشکل می‌شود. سازمانهای مسئول اگر از مدت‌ها قبل و از هر جهت آمادگی لازم را پیدا نکرده باشند، زیر بار سنگین کارها و تصمیم‌های زیاد، همراه با غافلگیری درمانده می‌شوند و

شیرازه کار از دست آنها خارج می‌شود و در نتیجه توانایی خود را برای تصمیم‌گیری درست و به موقع به ویژه در ساعات اولیه حادثه از دست می‌دهند. در موقعیت سانحه، دستگاه‌های تصمیم‌گیری باید تصمیم‌های بسیار زیاد و متعدد را در فرصتهای بسیار کم و در تحت فشار زمان اتخاذ نمایند و در نتیجه، فرصت جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات و بررسی راه‌کارها را ندارند. ضمن اینکه اساساً سیستم جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات وجود ندارد.

نقش مدیریت سانحه را می‌توان به ناخدایی تشبیه کرد که کشتی آن در اقیانوسی از توفان و مه فرو رفته است و او باید با دانسته‌ها و دانش قبلی و استفاده از اطلاعات ناقص موجود آنها را با هم ترکیب نموده و با درایت و تعقل خویش کشتی توفان‌زده را نجات دهد. باید تا آنجا که می‌تواند قبل از شروع سانحه، روندها را مورد بررسی قرار داده و از قبل خود را برای مواجه شدن با آنها آماده نماید. طبعاً در چنین موقعیت‌هایی پیش‌بینی وقایع نقش کلیدی در کاهش و خنثی کردن بلا یا را بر عهده دارد ولی باید برای این کار (پیش‌بینی) اجزا رو دانش کافی در اختیار داشت تا بتوان سانحه و آثار آن را کنترل نمود.

نقش مدیریت سانحه را می‌توان به ناخدایی تشبیه کرد که کشتی آن در اقیانوسی از توفان و مه فرو رفته است و او باید با دانسته‌ها و دانش قبلی و استفاده از اطلاعات ناقص موجود آنها را با هم ترکیب نموده و با درایت و تعقل خویش کشتی توفان‌زده را نجات دهد.

یافتن روشهایی برای پیش‌بینی وقایع و نحوه مقابله با آن و ایجاد آمادگی در پرسنل جمعی، از وظایف اصلی مدیریت سوانح است. علاوه بر آن جلب مشارکت و همکاری مردم در تصمیم‌گیری و اجراء، از اهم وظایفی است که مدیریت سانحه باید به آن پردازد و هر قدر انسجام گروهی و مردمی قوی‌تر بوده و وحدت

فرماندهی رعایت شود، مدیریت بهتر می‌تواند با سانحه برخورد کند. بنابراین تنها یک مدیریت توانا می‌خواهد که بر این مشکلات غلبه کند.

۸-۱- نکات مهم در پیشگیری

۱- تهیه و تدوین طرح‌ها و برنامه‌های استراتژیک به منظور انتخاب مناطق مسکونی، تجاری، صنعتی، فرهنگی، ورزشی، فضای سبز و نقاط آن و وضع قوانین و مقررات ویژه به منظور چگونگی استفاده از این فضاها و هم‌این‌طور وضع مقررات خانه‌سازی از نظر مقاومت و امنیت در مناطق مسکونی و بالاخره ایجاد مصونیت در مقابل خطرات ناشی از سوانح.

۲- انتخاب محل‌های تجمع و ایجاد پناهگاه‌های امن به منظور انتقال مردم در هنگام سانحه به آن مکانها.
۳- انتخاب محل ساختمانها باید با توجه به شرایط خاک و مسیر انتشار موج صورت گیرد به ویژه در ایمن کردن بناها و ساختمانها از خدمات مشاوره‌ای کارشناسان شهرسازی، ایمنی و آتش‌نشانی استفاده گردد.

۴- انتخاب فضاهای فعالیت کودکان باید دور از مراکز پرجمعیت و دور از کاربریهای خطرآفرین در هنگام سانحه باشد، مثل انبارهای آموزشی، مخازن بنزین و گاز و کارخانه‌ها.

۵- تهیه برنامه به منظور کاهش آسیب‌پذیری انسان‌ها، جامعه و زیستگاه‌های آنان در مقابل خطرات غیر قابل اجتناب.

۶- پیش‌بینی زمان، مکان و شدت وقوع حوادث غیر مترقبه، پیش‌بینی عواقب حوادث، میزان آسیب‌پذیری، آسیب‌رسانی و خطرات ناشی از سانحه در کلیه ابعاد آن.
۷- تدوین قوانین و مقررات لازم جهت ایجاد و حداقل آمادگی در نیروهای مسلح به منظور حضور بموقع در ساعات اولیه حادثه به ویژه در بکارگیری تجهیزات و امکانات خود، همچنین حضور به موقع و همه‌جانبه بسیج مردمی و تهیه برنامه مشارکت فعال آنها و...

۸-۲- نکات مهم در هنگام بحران

۱- هشدار، اعلام خطر وضعیت غیرعادی به مردم منطقه

و مسئولین جهت شروع برنامه‌های عملیاتی مقابله سانحه.

۲- ایجاد مصونیت در مقابل خطرات ناشی از سانحه در هنگام وقوع.

۳- کنترل و محدود کردن دامنه سانحه و اثرات ناشی از آن.

۴- استقرار نظم در جامعه آسیب‌دیده.

۵- تخلیه سریع مجروحین و مصدومین و مردم سانحه دیده به نقاط امن.

۶- شناسایی و کشف مجروحین، مصدومین و انجام عملیات بهداشت و درمان.

۷- حضور کلیه مسئولین منطقه در محل حادثه به منظور تصمیم‌گیری صحیح و کاهش زمان بحران.

۸- انجام عملیات سریع جستجو، امداد و نجات

۹- بسیج نیروها، مثل ارتش، و سپاه و بسیج هم‌این‌طور آماده‌باش بیمارستانها و پزشکان در هنگام شدت حادثه، در صورت لزوم.

۱۰- درمان و مراقبتهای پزشکی و به ویژه ارائه خدمات و کمک‌های اولیه پزشکی.

۱۱- تهیه و فراهم کردن امکانات زیستی برای نجات‌یافتگان از قبیل وسایل خواب و خوراک و پخت و پز و چادر و وسایل زندگی و تأمین سرپناه اضطراری.

۱۲- جمع‌آوری، غسل و کفن و دفن کشته‌شدگان.

۱۳- گندزدایی، دفع آفات و واکسیناسیون عمومی علیه بیماریهای واگیردار احتمالی.

۱۴- راه‌اندازی مراکز خدمات‌رسانی و زیربنایی.

۱۵- جلوگیری از وقوع هر گونه اثرات فیزیکی، روانی و اجتماعی ثانویه و نامناسب.

۱۶- ارزیابی دقیق دامنه و ابعاد فاجعه و اطلاع‌رسانی از طریق استفاده از رسانه‌های جمعی.

۱۷- هر گونه اقدام لازم به منظور تحقق اهداف از قبل تعیین شده در هنگام سانحه.

۱۸- انجام آمادگی برای مرحله بعد.

۱۹- ارزیابی و بازنگری برنامه‌ها، ارزیابی کارایی،

اثربخشی، صحت و انطباق با واقعیت‌ها در کلیه پیش‌بینی‌ها و عملیات انجام شده و به هنگام اصلاح نمودن برنامه‌ها.

۲۰- برنامه ریزی بهسازی، نوسازی و بازسازی عملیات ترمیمی و توسعه و بازگشت به وضعیت عادی و از بین بردن موانع.

۲۱- مطالعه و تحقیق علمی در کلیه موارد.

۲۲- برنامه ریزی جهت خروج زمان‌بندی شده نیروهای امداد ضربتی مانند نیروهای مسلح.

۳- نکات مهم بعد از بحران

۱- تداوم برنامه‌های اضطراری لازم در مواردی که هنوز به صورت کامل حل نشده و یا در برنامه‌های قبلی پیش‌بینی نشده‌اند.

۲- انتقال قدرت و اختیارات مدیریت‌های سانحه به سازمانها و نهادهای عادی براساس روال قبلی.

۳- بهسازی، بازسازی و توسعه جبران خسارت‌های ناشی از حوادث غیرمترقبه، به صورتی که حتی المقدور از آسیب و خطرات غیرقابل اجتناب بعدی و محدودیت‌های تجربه شده موجود پیشگیری گردد، به گونه‌ای که پایه‌های پیشرفت‌های بعدی تأمین گردد.

۴- اعلام خسارات به جامعه و سازمانهای ملی و بین‌المللی جهت دریافت کمک به منظور بازسازی مناطق آسیب دیده.

۵- تأمین شرایط لازم به منظور استقرار وضعیت عادی از لحاظ زندگی فردی، خانوادگی اجتماعی و اقتصادی و سایر شرایط ضروری.

۶- ارزیابی کارایی و اثربخشی برنامه‌های انجام شده و انجام تغییرات لازم جهت اصلاح و بروز درآوردن برنامه‌های عملیاتی.

۷- مطالعه و تحقیق در کلیه موارد مربوط به سانحه و ابعاد آن و کشف و شناخت مسائل مربوط به آن و آزمون فرضیات در شرایط واقعی و نتیجه‌گیری برای حوادث بعد.

۴- نکات مهم در بازسازی

اولین اقدام در بازسازی روستاها و مکانهای به شدت

آسیب‌دیده، انتقال محل‌های مسکونی به مکان‌های نزدیکتر و امن‌تر می‌باشد.

علاوه بر توجه به انتخاب محل از نظر فیزیکی و اقتصادی و از نقطه نظر نزدیکی به خطوط ارتباطی مواصلاتی و رودخانه و نظایر آن به در امان بودن مکان انتخابی از کلیه ابعاد و انواع سوانح نیز توجه کافی مبذول شود، یا به بیان دیگر به وجود سیستم‌ها و شبکه‌های آبرسانی، فاضلاب و جاده و امکان ایجاد مراکز شهری و خدمات‌رسانی مثل گاز و برق و تلفن و همین‌طور کاهش آسیب‌پذیری عناصر و مراکز زیست شهری که نام برده شد، توجه کافی مبذول شود. انتخاب مکان نامناسب همراه با کاربردهای نامناسب در داخل بافت شهر، اولاً سبب می‌شود که در هنگام بروز سانحه، میزان تلفات و خسارات ناشی از سانحه به میزان نسبتاً زیادی افزایش یابد و در ثانی فضای باز و مناطق امن، جهت پناه‌گیری جمعیت ناکافی باشد و سبب بالا رفتن تلفات و ضایعات گردد.

منابع و مآخذ

- ۱- دستورالعمل مشارکت سپاه در حوادث غیرمترقبه، ستاد مشترک سپاه پاسداران، ۱۳۷۶
- ۲- پیران، پرویز، جامعه‌شناسی مصائب‌جمعی، ماهنامه اقتصادی - اجتماعی رونق، تهران، شماره ۴، تیرماه ۱۳۶۹
- ۲- سادات، سیدمحمد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد؛ نقش لجستیک سپاه پاسداران در حوادث غیرمترقبه - زلزله؛ دانشگاه امام حسین (ع) ۱۳۸۰.
- ۳- آهنچی، محمد؛ مدیریت سوانح علمی، کاربردی، جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران. تهران. ۱۳۷۶
- ۴- گزارش ملی جمهوری اسلامی ایران در مورد حوادث طبیعی - وزارت کشور جمهوری اسلامی ایران، کمیته ملی کاهش اثرات و بلایای طبیعی.
- ۵- ضیایی، احمد، مجموعه قوانین و مقررات مربوط به زلزله - تهران، اداره کل قوانین و مقررات کشور، ۱۳۷۰